НА ОКОПАХ

Тихо в полі на окопах, де недавно кров плила...

Все приходили мені на думку сі слова, мов початок якого вірша, коли я вліті ходив на прогульку за місто на окопи. Було тут тихо, мов на кладовищі. Навкруги, де не-скопана земля, такі бур'яни, що, мабуть, і в давніх українських степах не було кращих. А тут, де рови і порозкидана свіжа земля, вподобали собі місце переважно синяки — сині квітки, що цвітуть безнастанно від весни до пізнього літа, пахнуть медом і принаджують до себе тисячі бджіл та інших комах, ласих на мід. Легенька музика бринить тут цілий день, як у пасіці.

Приємно посидіти тут на окопі. Як ті бджоли до меду, так чоловіка, втомленого війною, тягне в се тихе, самотнє, безлюдне місце. Від лихих думок і тут не втечеш, але вони стають якісь спокійніші, розважні, недокучливі. Сидиш собі і дивишся на те, що люде зробили і що природа робить.

Люде скопали ціле велике поле на горбі ровами вздовж і впоперек. Тут вони якийсь час жили, мучилися, лякалися голову вище підняти, а декотрі і вмирали несподівано або забиралися вночі з окопів на ношах — до шпиталю... Багато вони наробилися, заки викопали отсю мережку стрілецьких ровів на горбі. І вся їх робота пішла намарне. Плотів і підпор, що підпирали стіни ровів, уже нема, земля обсунулася, рови стали плитші. Але ще деякі з них глибокі — з головою у них сховаєшся. По вояках, що жили місяцями в сих ровах, нічого не осталося, крім заржавілих бляшанок з консерв, якихось залізних стяжок і куп помотаних колючих дротів.

І добре, що людей нема. Краще без них. Тихо в полі на окопах, де недавно кров плила. Тепер собі природа на сій основі, що люде лишили, виводить свої квітчасті мережки, все погане зароблює, закриває і

прикрашує. Головне тло темно-синє і пахуче, на тім тлі порозкидані купки червоного маку, білих, і жовтих, і всяких інших різнобарвних квіток, що служать чоловікові всею своєю красою, а він, невдячний, навіть не знає їх назвати. Над окопами щебечуть жайворонки, що тут десь мають свої гнізда; в ровах посвистують степові суслики; гості, котрих тут ніхто не видав; та найбільше тут любих, добрих, тихих музикантів — бджіл. Слухаєш їх музики, і здається тобі, що замучена земля гомонить, знов оживає, в її тілі гочинає кров грати і вона просить-благає о плуг і гарне зерно. Сторицею віддячиться за сю ласку.

Сиджу на окопі і оглядаю велику купу колючих, заржавілих дротів. Бачу, як природа всіх сил докладає, щоби накрити і сховати сю погань, щоб не дратувала нікого. Ще рік — і діло їй поведеться. Тепер уже сі дроти виглядають як великий букет: вони поперетикані високою зеленою травою, вкриті повоями і безліччю квіток на високих бадиллях, мов нарочно призначених до такої роботи. І вже можна дивитися на колючі дроти без лихої думки, без ненависті.

Ов! Що се? За дротами щось рушається. Іде коза, за козою вилазить з рову хлопчик-пастушок, марний і обідраний. Держить патик у лівій руці, а де права рука повинна бути, там і рукава нема; сорочка зшита на плечі.

— Де твоя права рука?

— Нема, у шпиталі відтяли. В хату вдарив гранат, убив маму і сестру, а мені відорвав руку.

— А батько жиє?

— Вмер ще першої зими на війні від холери. З треном їздив.

— Що ж ти робиш?

— Служу...

Більше як дві тисячі років перед нами сказав Софокл: "Багато є страшного, але нема нічого страшнішого від чоловіка". Що сказав би Софокл, коли б він тепер придивився людям?

[1919-1920]